

Genmäle till Sverker Oredsson

Sverker Oredsson är en försiktig forskare. Han kan inte säga något bestämt om skillnader mellan Lund och Uppsala i fråga om nazistvänlighet under trettio- och fyrtiotalen. Det fanns enligt honom ”fler kända utslag av pronazism” i Lund, men om detta också speglade en verklig skillnad anser han sig inte kunna veta. I en recension av *Världen i Uppsalaperspektiv. Uppsala studentkår 1930–1990* (Scandia 2/99) underkänner han mina synpunkter i ämnet.

Recensionen ger intrycket att jag nästan förnekat existensen av nazism och nazistsympatier i Uppsala. Jag har dock berättat om Per Engdahls roll som skribent i Ergo, som initiativtagare till Uppsala fascistiska kampavdelning och som ledare för nysvenska rörelsen, om blankröstningskampanjen när Karl Söderberg valdes till kårordförande, om nazisters uppträdande i olika debatter med mera. De föreningar som Oredsson nämner som bevis på pronazism i Uppsala omtalas också i min uppsats: Svensk socialistisk samling, Nationella studentklubben och Nysvenska studentklubben. Nazister fanns förvisso, och de märktes.

Mitt intryck är ändå att nazismen i Uppsala ”var svag på gränsen till betydelselös”. Jag syftar då på de nazistiska studenternas inflytande på opinionen i stort vid universitetet. De skäl jag framfört för den uppfattningen går Oredsson förbi. I stället dammsuger han källorna efter tecken på pronazism med mer eller mindre påtaglig anknytning till Uppsala.

Nazismen hade lättast att få gehör bland människor med konservativa och nationalistiska tänkesätt. Inom studentkonservatismen inträffade på tjugotalet en ideologisk klyvning mellan Lund och Uppsala. Lundensarna var mer ideologiskt konservativa, uppsaliensarna mer ”pragmatiska”. Långt innan nazismen fick någon betydelse i Sverige var denna skillnad tydligt etablerad och ofta omtalad. Heimdal i Uppsala utträdde våren 1933 ur Nationella ungdomsförbundet, som blev en del av den svenska nazismen. Motsvarigheten i Lund, Nationella studentklubben, stannade kvar i förbundet och hade som den största politiska studentföreningen ett markant pronazistiskt inflytande.

De sydsvenska tidningarna visade större förståelse för nazismen än de som lästes i Uppsala. Upsala Nya Tidning var hårt antinazistisk, talade kort efter Hitlers makt tillträde om höjden av skamlöshet och om medeltidsbarbari. Tillsammans med de mest tongivande tidningarna i Stockholm bidrog UNT till att nazistiska partier i Uppsala län fick endast 329 röster att jämföra med över 6 000 i fyrstads-kretsen i riksdagsvalet 1936. (I samband med ordförandevallet i studentkåren 1935 skrev UNT att ”nazisternas totala betydelselöshet” skulle ha visat sig om de ställt upp en egen kandidat.)

Man kan jämföra Bollhusmötet om judiska flyktingar i Uppsala i februari

1939 med det efterföljande mötet i Lund. Båda antog flyktingnegativa resolutioner, men argumenteringen i Uppsala gällde flyktingkonkurrens på arbetsmarknaden, medan både debatten och resolutionen i Lund innehöll markanta inslag av rastänkande. "... en invandring som medför, att främmande element upptages i vårt folk, framstår för oss som skadlig och inför framtiden oförsvarbar". För det uttalandet röstade 731 studenter mot 357 för ett mera flyktingvänligt. Oredsson har i *Lunds universitet under andra världskriget* betonat hur tonvikten försköts från arbetsmarknad till ras när lundastudenterna instämde med kamraterna i Uppsala. "Det segrande yrkandet i Lund var både mer extremt och fick en klart större majoritet än motsvarande yrkande i Uppsala."

Fler exempel ges i Oredssons bok. Den politiska miljön var olika i Lund och Uppsala, varför inte erkänna det?

Vi bör hålla isär bedömningsfrågor och sanningsfrågor. På tal om några studenter som uppträdde i Bollhusdebatten skrev jag att beteckningen nazism knappast ger de rätta associationerna. Jag redovisade att de tillhörde eller hade tillhört högerradikala studentföreningar (som jag på andra ställen i texten betecknade som nazistiska). I uppsatsen diskuterade jag svårigheten att finna rättvisande benämningar. Jag ville se trettioalets opinioner i sitt sammanhang, inte låta efterkrigspektivet styra. "Allt till höger om Heimdal var inte nazism eller fascism. Tre av de mest typiska dragen hos nazismen – nationalism, antidemokratism och rasism – hade funnits länge i Sverige och hade respekterade företrädare; de behövde inte importeras från Tyskland. De Uppsalastudenter som hade sådana högerradikala idéer höll inte hyllningstal till Adolf Hitler, de gav inte uttryck för judehat, de försökte inte sabotera den fria demokratiska debatten vid politiska möten eller liknande; nästan inget sådant har jag stött på i materialet. Flera som utpekats som nazister skulle inte kunna identifieras som sådana utifrån sitt sätt att argumentera." Ordföranden i Nationella studentklubben Åke Leissner instämde i ett förslag av kollegan i Nysvenska studentklubben om att de politiska studentföreningarna skulle hålla gemensamma diskussioner i mindre grupper. Den fria debatten var enligt honom "den gamla radikalismens största landvinning". Detta var långt från nazismens totalitära tänkande.

Jag tror att samma iakttagelser är giltiga också i fråga om Lund. Vi bör studera inte bara den högerradikala opinionens utbredning på olika platser utan också dess innebörd och art. Ordet nazism kan leda tanken fel även när det i och för sig har täckning.

Oredsson citerar vad ett par av de högerradikala Uppsalastudenterna, Arvid Fredborg och Åke Leissner, skrev 1940: "Försök att i större antal placera judiska flyktingar som yrkesutövare i vårt land ha vållat stark irritation och skall även i framtiden skapa konflikter." Dock borde Sverige enligt dem hämta hem svensktalande som fanns i främmande land.

Vad visar det? Även klara antinazister var emot judisk flyktinginvandring. Det

fanns en flytande gräns mellan rasismen och oron för att rashat skulle växa fram i Sverige. En högermotion 1936 med Gösta Bagge som första namn varnade för invandring av "befolkningselement, som i flera viktiga hänseenden skulle kunna framkalla svårartade komplikationer". UNT skrev efter Bollhusmötet att det i Sverige rådde enighet om att någon nämnvärd invandring av judiska intellektuella flyktingar inte var önskvärd. "Svenska folket är ingalunda immunt mot antisemitism." Kritik mot judisk flyktinginvandring gick ofta hand i hand med nazistvänlighet men är inget bevis på sådan. (Så var det förstås också i Lund.)

Jag har hävdad att ingen Uppsalaprofessor, utom rasbiologen Herman Lundborg, tycks ha gjort sig känd för nazistsympatier under den period jag skildrat. Oredsson bestriider inte att jag har rätt, men han drar fram några professorer som enligt honom hade nazistsympatier (utan att de gjort sig kända för detta). Hans främsta exempel är KG Westman, som var justitieminister under krigsåren och tog antinazistiska tidningar i beslag. Men detta var ju hela samlingsregeringens politik och säger inget om nazistvänlighet i Uppsala.

Lika långsökt är det att se Karl Olivecronas och Gottfrid Carlssons pronazism som en följd av påverkan från Uppsalafilosofen Axel Hägerström respektive Uppsalahistorikern Harald Hjärne. Båda dessa profeters lärjungar gick politiskt i skilda riktningar, och de var inbördes varandras motsatser. Hägerström var så kallad värdenihilist. "Hjärnes åskådning är byggd på några enkla moraliska begrepp, som han ger skiftande innehåll: lag och rätt, plikter och rättigheter, ansvar och skyldigheter." (Nils Elvander, *Harald Hjärne och konservatismen*.) Båda dessa åskådningar kan knappast ha varit grogrund för nazism.

Svante Nycander